

Türkiye’de Psikoloji Uygulama, Araştırma ve Yayınlarında Etik İlkeler, Tartışma IX:

Adli Psikologlar İçin Etik İlkeler ve Standartlar

Mithat Durak*

Adli Tıp Kurumu Başkanlığı

Gülçin Demir

Adalet Bakanlığı

Emre Şenol

Psikolojinin bir alt alanı olan adli psikoloji; psikoloji bilgisinin ve becerisinin yasal sorunlara uygulanması ve psiko-yasal süreçlerle ilgili yeni bilgilerin elde edilmesi amacıyla araştırmalar yapılması olarak tanımlanabilir.

Son on yıldır hızla gelişmekte olan adli psikoloji oldukça geniş ve kapsamlı bir alan haline gelmiş (Wrishtsman, 2001), özellikle suçlu profili konusunda medyanın ilgisi hukuk-psikoloji ilişkisini ön plana çıkartmıştır (Ogloff ve Finkelman, 1999). Adli psikoloji uygulamaları ülkelerarası farklılıklar göstermektedir (Gudjonsson ve Haward, 1999). Adli psikolojinin tanımı da bu farklılıklara göre değişmektedir. Ülkemizde daha çok Adalet Bakanlığı’na bağlı çeşitli kurum ve kuruluşlarda adli psikolojik değerlendirme ve iyileştirici psikolojik hizmetlerin sağlanması gibi adli psikolojik hizmetler sunulmakta iken, batı ülkelerinde adli psikolojinin ilgi alanı içindeki konular çok daha kapsamlı ve ayrıntılı olarak ele alınmakta ve adli psikolojik hizmetler kamu kurum ve kuruluşlarının yanında özel bürolarda da verilmektedir. Haward (1981) adli psikolojiyi, uygulamalı psikolojinin bir alt alanı olarak görmüş; kanıt toplama, kanıtları inceleme ve mahkemeye sunma gibi konuların adli psikolojinin kapsamında yer aldığını belirtmiştir (akt. Gudjonsson ve Haward, 1999). Bu tanım, Gudjonsson ve Haward’a (1999) göre İngiltere’deki adli psikoloji uygulamaları için uygun iken, ABD’deki uygulamalar için yetersiz kalmaktadır. ABD’de, psikoloji-hukuk ilişkisini içeren herhangi bir uygulama adli psikoloji ta-

nımı içinde ele alınmaktadır. Bu tanıma göre adli psikoloji; yasal süreçlerdeki problemler, hukuki zorunluluklar (law enforcement), kriminoloji, penoloji (ceza bilimi), uzman tanıklığı gibi psiko-yasal alanlarda kanıt toplanmasını ve araştırmalar yapılmasını içermektedir. Benzer şekilde Wrishtsman (2001), adli psikolojinin ilgi alanının sadece suçluların değerlendirilmesi ve tedavisi ile sınırlandırılmayacağını; akıl sağlığı ve yeterlilik gibi konuların yanında jürinin seçimi ve jüriye bilimsel veriler sağlanması, suçlunun sorgulanması, aralarında anlaşmazlık bulunan tarafların arasının bulunması ve bu tarafları mahkemeye hazırlama (mediator role), polislerin seçimi ve hizmet içi eğitimden geçirilmesi, uzman tanıklığı, ayrımcılık, suçlu profilinin çıkarılması gibi çok farklı konularda adli psikologların hizmet verdiğini ifade etmektedir.

Adli psikolojik hizmetlerin sağlanmasında psikolojinin diğer alt alanlarındaki bilgi ve becerinin önemi sıklıkla vurgulanmaktadır. Son yıllara kadar adli psikoloji alanına en yakın alanın klinik psikoloji olduğu ve klinik psikoloji eğitiminin tamamlanması ile elde edilen bilgi ve klinik becerilerin adli psikoloji için önemli olduğu kabul edilmekle beraber; günümüzde, bu bilgi ve becerilerin adli psikolojide yeterli olmayacağı, eğitim psikolojisi, iş psikolojisi, çocuk psikolojisi ve sosyal psikoloji gibi diğer alanlardaki temel eğitimin de adli uygulamalara önemli katkılar sağlayacağı belirtilmektedir (Gudjonsson ve Haward, 1999).

Adli psikolojinin kendine özgü bir doğası vardır.

*Yazışma adresi: Psk. Mithat Durak, Adli Tıp Kurumu Başkanlığı, Cerrahpaşa, Fatih, İstanbul.
E-posta: mithatdurak@yahoo.com

Adli psikolojik hizmetlerin doğasını daha iyi anlamak için adli psikolojideki uygulama ve değerlendirme süreçleri ile klinik psikolojideki uygulama ve değerlendirme süreçlerini karşılaştırıp benzerlik ve farklılıkların ortaya konulmasının yararlı olduğu düşünülmektedir. Gudjonsson ve Haward (1999) “yeterlilik” gibi adli psikoloji alanındaki konuların klinik psikolojideki ruh sağlığı konuları ile örtüştüğünü ve ruh hastalığı örneklemleri ile suçlu örnekleminin benzer özellikler taşıdığını ifade etmektedirler. Her iki alandaki uygulama ve değerlendirme süreçlerindeki farklılıklar ise şöyle sıralanabilir:

1. Terapötik ortamda terapist destekleyici, kabullenici, ve empatik bir tutum sergilerken, adli psikolog tarafsız ve objektif olmak zorundadır (Greenberg ve Shuman, 1999).

2. Klinik psikolojideki değerlendirmenin amacı; kişiliğin, bilişsel süreçlerin, duygu durumunun ve davranışın tanımlanması ve kişinin gelecekteki psikolojik işlevlerine yönelik yordamaların yapılarak tedavi planının oluşturulmasıdır. Adli psikolojideki değerlendirmenin amacı ise; jürinin karar vermesine yardımcı olmak için kişinin güçlü yanlarını (potansiyeli, kapasitesi, sağlıklı özellikleri) ve zayıf yanlarını (eksiklikleri, problemleri, patolojik özellikleri) belirleyerek (Gudjonsson ve Haward, 1999), belirlenen bu özelliklerin yasal süreçlerle olan ilişkisinin ortaya konulması, farik ve mümeyyizlik, ceza ehliyeti, ahlaki redadet, vasi ya da müşavir tayini gibi konularda karara varılması için veri toplanması ya da cezaevlerindeki hükümlünün tanımlanması, sınıflandırılması ve iyileştirilmesidir.

3. Adli psikologlar, klinik psikologlardan farklı olarak; görüşme tekniklerinin ve psikolojik testlerin yanında dava dosyasının içeriğini (tarafların, tanıkların ve sanığın yargılama sürecinin çeşitli aşamalarındaki ifadeleri, savcılık iddianamesi, savunma avukatının ileri sürdükleri, önceki raporlar ve dosya içindeki çeşitli belgeler), cezaevi kayıtlarını ve infaz dosyasını inceler, cezaevi personeli ve kişinin cezaevi arkadaşları ile görüşürler.

Adli psikoloji uygulamalarında etik ilke ihlalleri-

ne yönelik literatürde çok sayıda çalışma vardır. Yasal sistemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek sayıda adli psikoloji uzmanının olmadığı; deneyimsiz, yeterli eğitimi almamış ve süpervizyon şansına sahip olmayan psikologların yasal sisteme ilişkin çalışmalarında etik ihlallerin daha fazla olduğu bildirilmektedir (Gudjonsson ve Haward 1999). Çeşitli meslek gruplarına bağlı insanların (eğitimci, sosyolog, sosyal çalışmacı, psikiyatrist gibi) sadece klinik psikoloji eğitiminden geçmiş kişilerce uygulanabilecek psikolojik değerlendirme tekniklerini ve testleri uygulayarak hatalı sonuçlara yol açmaları (Yolaç ve Boyacıoğlu, 1994) klinik psikoloji uygulamalarının yanı sıra, adli psikoloji uygulamalarında da karşılaşılan bir durumdur. Wrightsman (2001), yasal sistemdeki psikologların rollerinin farklı olabileceğini bununla birlikte adli psikologların genelde beş temel etik ilkeyi ihlal ettiğini belirtmiş ve bu ihlalleri şöyle sıralamıştır:

1. Psikologun değer yargılarının yasal sistemdeki sonuçları etkilemesi,

2. Gelişigüzel biçimde mesleği icra etme (Örn., cezaevi görevlilerinin ve avukatların bulunduğu ortamda kısa bir sürede üstün körü değerlendirme yapma),

3. Nesnellik ve tarafsızlık yerine taraf tutma (etik ilkeleri yok sayarak ücreti ödeyen kişinin tarafını tutma),

4. Aynı kişiyle birden fazla mesleki ilişki içinde bulunma (hem terapist hem değerlendirici rolünü üstlenme),

5. Çok fazla vaatte bulunma (Örn., yasal sistemde % 95 başarı mümkün değil iken psikolojik değerlendirme araçları kullanarak bu tür bir başarı vaat etme).

Sonuç olarak, adli psikolojinin geniş ve kapsamlı bir alan olması, adli psikoloji ile diğer psikoloji alanları arasındaki uygulama ve değerlendirme süreçlerindeki farklılıklar ve adli psikoloji uygulamalarındaki olası etik ilke ihlalleri nedeniyle adli psikoloji alanında etik ilkeleri ve standartları içeren bir yö-

nerge oluşturulmasının zorunlu olduğu düşünülerek bir çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmada çeşitli kaynaklardan elde edilen genel ve adli psikolojideki etik ilkeler, ülkemizdeki adli süreçlerdeki farklılıklar göz önüne alınarak kaleme alınmıştır.

Amaç

1. Psikoloji uygulamalarında etik ilkeler belirlenmiş ve kurallara bağlanmıştır. Ancak, psikolojideki genel etik ilkeler, adli psikolojik uygulamalar için yeterli ayrıntıya sahip değildir. Bu nedenle, bu çalışmada adli psikoloji alanında etik ilke ve standartları içeren bir yönerge oluşturulması amaçlanmaktadır. “Psikolojinin alt alanlarında hazırlanacak bir yönerge, Psikologların Etik İlkeleri ile çelişmez” ilkesi göz önüne alınarak etik ilkeleri oluşturmanın temel amaçları şöyle sıralanabilir:

a. Adli psikolojinin bilimsel bir disiplin ve mesleki uygulama alanı olarak ortaya konması (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; s. 655),

b. Yasal sisteme ya da yasal sistemdeki taraflara sunulan psikolojik hizmetin kalitesinin artırılması (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; s. 655),

c. Yasal süreçlerdeki psikolojik hizmetlerin yanlış kullanılmasının ve yanlış yorumlanmasının önlenmesi,

d. Psiko-yasal süreçlerdeki tarafların haklarının korunması.

2. Oluşturulacak olan “Adli Psikologlar için Etik Yönerge”, adli psikologların hizmet sunumunda önceliklidir. Bununla birlikte, adli psikologlar hizmet verirken psikologların etik ilkelerini ya da psikolojinin çeşitli alt alan uygulamalarına özgü etik ilkeleri ve standartları göz önünde bulundurabilir, bu etik ilkelerden ve standartlardan yararlanabilirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; I (C) (1) - (2)).

Çalışma Alanı

1. Bu çalışmada ele alınan etik ilkelerin, psikolojinin hangi alt alanından olursa olsun yasal sistemde psikolog olarak çalışmakta olan ve bu alanda uzman olarak tanımlanan psikologlar için yararlı olacağı düşünülmektedir.

a. “Psikolog”, üniversitelerin 4 yıllık eğitim veren psikoloji bölümlerinden mezun, psikolog diplomasına ve ünvanına sahip, psikolojinin alt alanlarında uygulamacı, araştırmacı ya da her iki rolde görev yapan kişi anlamındadır.

b. “Adli psikoloji”, psiko-yasal süreçlerde psikolojik hizmet veren, yargıya ve yasal süreçlerdeki taraflara yardımcı olan, akıl sağlığı hizmetlerini yerine getiren, iyileştirici hizmetleri sunan ve yasal süreçlere yönelik psikolojik bilgilerin ve verilerin elde edilmesi için bilimsel araştırmalar yapan mesleki psikolojik hizmetlerin tümüdür (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; I (B) (1) (b)).

c. “Adli psikolog”, psikolog diplomasına ve ünvanına sahip olarak mesleki/profesyonel anlamda yasal süreçlerde psikolog olarak çalışan, uzman olarak tanımlanan ve psiko-yasal süreçlerde değerlendirme, müdahale, tedavi, danışmanlık ve araştırmacı rolüyle psikolojik hizmetleri sunan kişidir.

2. Aşağıda sıralanan hizmetleri sunan tüm psikologlar için buradaki önerilerin yararlı olacağı düşünülmektedir:

a. Psiko-yasal süreçlerde değerlendirme, müdahale ve tedavi amacıyla akıl ve ruh sağlığı hizmeti veren klinik psikologlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; s. 656),

b. Yasal süreçler öncesinde veya esnasında kendisine danışılan ve bilirkişilik yapması istenilen psikologlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; s. 656),

c. Adli süreçlerde yararlanılacak bilimsel bilgi ve bulguların elde edilmesi amacıyla araştırmalar yapan psikologlar (Committee on Ethical Guidelines

for Forensic Psychologists, 1991; s. 656),

d. Adli kurumlarda infaz ile ilgili alanlarda çalışan psikologlar,

e. Adli psikoloji eğitimi veren ya da adli psikologlara süpervizyon desteği sağlayan akademisyenler ve profesyoneller ile adli psikoloji eğitimi alan öğrenciler.

Mesleki Sorumluluk

1. Adli psikologlar, en üst düzeydeki meslek standartları ile tutarlı bir biçimde hizmet sağlamakla yükümlüdürler. Bu yükümlülük kendilerinin öncülük ettiği çalışmalarını ya da süpervizyonları altındaki kişilerin çalışmalarını da kapsar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; II (A)).

2. Adli psikologlar, sağladıkları adli psikolojik hizmetlerin sonuçlarının sorumluluğunu kabul ederler ve hizmetlerinin uygun kullanımını sağlamak için her türlü çabayı gösterirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; II (B)).

3. Adli psikologlar, yürüttükleri bilimsel araştırmalarda ve eğitimsel çalışmalarda mesleki standartlara uyarlar.

4. Adli psikologlar, kendi kişisel değerlerinin (siyasi, ahlaki, dini vb.) sunacağı adli psikolojik hizmetleri etkileyebileceğini bilmek zorundadır. Bu tür bir durum söz konusu olduğunda, adli psikolog profesyonelliğin getirdiği zorunluluklarla tutarlı bir biçimde vereceği hizmetleri sınırlar ya da hizmet vermez (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; III (E)).

5. Adli psikologlar, bilirkişi olmalarının adaleti sağlamak için özel sorumluluk getirdiğinin farkına vararak, mesleki rollerinin gereklerini yerine getirirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (B)).

6. Adli psikologlar, kendi nitelikleri ve verdikleri adli psikoloji hizmetleri ile ilgili aldatıcı ve yanlış ifadelerden kaçınırlar (APA, 1992; (B)).

Mesleki Yeterlilik

1. Adli psikologlar, yeterliliklerinin sınırlarını bilirler ve yetkinlik için sahip oldukları nitelikler (bilgi, beceri, deneyim, eğitim ve öğretim) kapsamında yasal sistemde görev alır; sadece bilgi, beceri, deneyim ve eğitim açısından yeterli oldukları alanlarda hizmet verirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; III (A), (B)).

2. Bir adli psikolog, çalışma alanı bölümünün ikinci maddesinde tanımlanan adli psikolojik hizmetlerin verilmesinde bilgilendirilmediği ve yetkin olmadığı zaman adli psikolojik hizmetleri veremez. Belirtilen hizmetleri vermeye kalkarsa, yasal süreçler başlatılır.

3. Psikologlar, verdikleri hizmetlerle ilgili bilimsel ve mesleki gelişimleri ve bilimsel bulguları yakından izlerler. Mesleklerini icra etmenin sürekli bir eğitim sürecinde olmayı gerektirdiğinin farkındadırlar (APA, 1992; (A)).

4. Psikologlar, yetkin olan kişilerden eğitim aldıktan ve süpervizyon gördükten sonra yeni alanlarda hizmet verir ve araştırma yaparlar ya da yeni teknikleri kullanırlar (APA, 1992; (1.04)).

5. Adli psikologlar;

a. Yasaları,

b. Yasal süreçleri ve kavramları,

c. Yasal süreçlerdeki tarafların haklarını (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; III (D)),

d. Yasal süreçlere sundukları hizmetler için yararlandıkları bilginin kaynağını ilgilendiren standartları,

e. Diğer kaynaklardan edindikleri bilgilerin kaynaklarını ilgilendiren standartları,

f. Mesleki rollerinin gerektirdiği standartları bilmekten ve anlamaktan sorumludurlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; III (C)).

Gizlilik, Onay Alma ve Bilgilendirme

1. Adli psikologlar, mesleki çalışmalarını kişinin izin verdiği ölçüde ve kişilik haklarına saygı gösterir bir biçimde yürütürler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; V (A)).

2. Adli psikologlar, hizmet verdikleri kişilerden elde ettikleri bilgilerin gizliliğini sınırlandırabilecek ya da olumsuz yönde etkileyebilecek yasal standartların farkındadırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; V (A)).

a. Adli psikologlar, vakayla ilgili tüm mesleki bilgileri kapsayacak bir kayıt tutma sistemi kurarak ve bunun devamını sağlayarak vakanın ayrıcalığını güvence altına alan bir biçimde yasal sistem ile mesleki bir iletişim içinde olurlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; V (A) (1)).

b. Adli psikologlar, kayıtlarındaki bilgiler üzerinde etkin kontrolü sürdürürler; sadece vakayı aydınlatıp izin aldığı, yargı gerekliliklerine ve kanuna uygun bilgileri açıklarlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; V (A) (2)).

3. Adli psikologlar, değerlendirme ve tedavi öncesinde;

a. Vakanın kişisel yasal haklarını,

b. Vakanın ayrıcalıklarını,

c. Değerlendirmenin doğasını ve amacını (Ackerman, 1999; s.12),

d. Değerlendirmenin kapsamını (Ackerman, 1999; s.12),

e. Değerlendirmenin süresini (Ackerman, 1999; s.12),

f. Değerlendirmenin maliyetini (Ackerman, 1999; s.12) (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (A), (1)),

g. Yeterlilik alanlarını ve yeterliliklerinin sınırlarını (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (A), (3)),

h. Değerlendirme ve tedavi amaçlı uygulanacak yöntemlerin ve işlemlerin sınırlılıkları (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (A), (4)),

i. Gizliliği sınırlandırabilecek yasal standartları (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; V (B)) ve değerlendirme sonuçlarının gizli kalıp kalamayacağını (Ackerman, 1999; s.12),

j. Hizmetlerinin sonuçlarını,

k. Raporu kimin alacağını ve bilginin nasıl kullanılacağını (Ackerman, 1999; s.12) vakanın anlayacağı bir dille vakaya açıklar ve anladığından emin olurlar.

4. Adli psikologlar, yasal standartlardan kaynaklanan nedenlerle gizliliğinin sınırlı olduğu durumlarda, gizliliği sürdürmek için her türlü çabayı sarf ederler. Gizliliği sürdürmek için adli psikolojik değerlendirmenin yasal amaçlarıyla doğrudan ilişkisi olmayan bilgileri gizlerler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; V (C)). Ancak kişinin kendisi veya başkası için ciddi bir tehlike var olması durumunda ilgili makamları bu konuda bilgilendirirler (APA, 1992; (5.05) (a) (3)).

5. Adli psikologlar, yasal düzenlemeleri ve etik ilkeleri gözeterek vaka hakkındaki kayıtlarını vakanın kendisine ya da onun yasal temsilcilerine verirler ve bu bilgilerin anlamlı açıklamalarını yaparlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; V (D)).

6. Adli psikologlar bilimsel ve güncel yayınlarında, kişilerin özerkliğini ve gizliliğini korurlar ve izin aldıkları olguları kullanırlar.

İlişkiler

1. Adli psikologlar, gerektiğinde, yasal sisteme bilirkişilik hizmetlerini sunmakla yükümlüdürler (CMUK, Madde: 66 ve 68).

2. Adli psikologlar uzmanlık alanları dışındaki konularda bilirkişilik yapamazlar ve yasal sisteme yalnızca uzmanlık konularına ilişkin bilgi aktarırlar

(Yenisey, 1993 s:101).

3. Adli psikologlar bilirkişilik hizmetlerinin karşılığı olarak yasal sistem dışında herhangi bir kişi ya da kurumdan ücret alamazlar (CMUK, Madde: 77).

4. Adli psikologlar, yasal süreçteki taraflarla olan kişisel ilişkilerinin sundukları mesleki hizmetleri etkileyeceğinin farkındadırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (D)), bu tür bir durum söz konusu olduğunda, profesyonelliğin getirdiği zorunluluklarla tutarlı bir biçimde vereceği hizmetleri sınırlarlar ya da hizmet vermezler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (D) (1)).

5. Adli psikologlar, yasal süreçteki taraflara hem değerlendirme hem de tedavi boyutunda hizmet sunmak zorunda kaldıklarında (küçük kentlerde veya küçük adli hastane ortamında geçerli olabilir), tarafların haklarını, gizliliklerini ve tedavi-değerlendirme süreçlerini kapsayan olası olumsuz etkileri en aza indirecek girişimlerde bulunurlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (D) (2)).

6. Adli psikologlar, değerlendirme öncesinde vakayı (ya da yasal temsilcilerini) süreç hakkında bilgilendirir ve izin alırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (E)). Adli psikologlar adli psikolojik değerlendirme için vakayı isteksiz görürse değerlendirmeyi ertelerler ve bu durumda, vakanın değerlendirmeye katılması hakkında yasal öneri alması için vakanın yasal temsilcileri ile iletişime geçmesine yardımcı olurlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (E) (1)). Vakaya değerlendirmeye katılmamasının yol açabileceği olumsuz sonuçlar hakkında bilgi verirler (Arcaya, 1998).

7. Vakayı bilgilendirme ve izin almanın mümkün olmadığı durumlarda ya da psikolojik değerlendirme mahkeme için zorunluluk arz ettiğinde, adli psikologlar hizmet öncesi, vakanın yasal temsilcilerini hizmetlerin doğası ve amaçları hakkında bilgilendirirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (E) (2)).

8. Adli psikologlar elde ettikleri bulguları, sonuçları ya da kanıtları yasal süreçteki bütün taraflara adil bir biçimde sergilerler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (D)).

9. Adli psikologlar, hizmet verirken tarafların haklarını bilmek ve tarafların haklarına saygı göstermek zorundadırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; III (D)).

10. Psikologlar yasal taraflarla ilişkilerinde ayrımcılığa yol açabilecek etkenlerin (yaş, cinsiyet, etnik grup, din, dil vb.) etkilerini azaltabilmek için eğitim, danışmanlık ve süpervizyon alırlar, deneyim kazanırlar, gerekli gördüklerinde bu kişileri uygun uzmanlara yönlendirirler (APA, 1992; (1.08))

11. Psikologlar hizmet verdikleri veya beraber çalıştıkları kişilere yönelik olası zararları en aza indirmek için gerekli önlemleri alırlar (APA, 1992; (1.14)).

12. Adli psikologlar, adli psikolojik hizmetlerin verilmesinde, kendi yöntemlerini, işlemlerini ve sonuçlarını etkileyebilecek mali desteklerden kaçınmak için özel bir gayret ve dikkat gösterirler. Değerlendirme, tedavi, danışma ve bilimsel araştırmalar yapan bir uzman olarak adli psikolog, mantıksal açılardan konuyu ele alıp inceleyerek, tüm varsayımlarla ilgili bilgileri etkin biçimde araştırır, böylece mesleki saygınlıklarını korurlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (C)).

13. Adli psikologlar, kendi meslek standartları ile yasal sistemin gereklilikleri çeliştiğinde, yasal mercilerin bu çelişkilerin farkına varmasını sağlar ve çelişkinin çözümü için uygun adımları atarlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; IV (G)).

14. Adli psikologlar, yasal sistemin gerekleri ile etik ilkeler çeliştiğinde, bu çelişkilerin etik ilkelere göre çözümü için çaba sarf ederler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; I (A) (2)).

15. Adli psikologlar yasal mercilere psikolojik hizmetlerle ilgili sundukları raporlarda ayrıntılara girmezler. Ayrıntılı açıklama istendiğinde bu ayrıntıları yasal tarafları savunmak için değil, mesleki rollerinin ve kendi bulgularının doğrulanması için verirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (C)).

16. Mesleki ilişkiler:

a. “Psikologlar meslektaşlarının ve diğer mesleklerdeki iş arkadaşlarının yetkinliklerini ve yükümlülüklerini göz önüne alarak hareket ederler. Diğer iş arkadaşlarının bağlı oldukları kurum ve kuruluşların hak ve imtiyazlarına saygı gösterirler” (Yo-laç ve Boyacıoğlu, 1994).

b. Adli psikologlar ısrarlı bir biçimde bulgularını savunma çabası içinde olmazlar. Kendi bulgularının aksini söyleyen diğer uzmanların bulgularına saygı gösterirler. Diğer uzmanlarla iş birliğine giderek uygun bir zeminde bulgular üzerinde tartışır.

17. Medya ile ilişkiler:

a. Adli psikologlar kamuoyunun dikkatini çeken vakalar ile çalıştıklarında; medyaya verecekleri bilgiyi mahkemede sundukları raporun içeriği ile sınırlarlar (Hess, 1999, s. 694).

b. Adli psikologlar medyaya bilgi verirken tüm etik ilkeleri göz önünde bulundururlar (Hess, 1999, s. 694).

c. Adli psikologlar medyanın ilgi gösterdiği şiddet, cinsellik, ihmal, istismar vb gibi konularda uzman bakış açısını yansıtması koşuluyla medya ile iletişim kurarlar (Hess, 1999, s. 694- 695).

d. Adli psikologlar, herhangi bir konuda görüşleri sorulduğunda:

i. Sorunun cevap vermeye uygun olup olmadığını,

ii. Yeterli inceleme yapabilecek fırsatın olup olmadığını,

iii. Verecekleri cevaplar ile gizliliğin ihlal edilip edilmeyeceğini,

iv. Verecekleri cevaplar ile kişinin zarar görüp görmeyeceğini gözeterek görüş bildirirler (Hess, 1999, s. 695).

Yöntemler ve İşlemler

1. Adli psikologlar, alanlarındaki; bilimsel, mesleki ve yasal gelişmeleri takip ederler. Veri toplama, değerlendirme, tedavi, danışmanlık ve bilimsel araştırmalar gibi süreçlerde klinik ve bilimsel standartlarla tutarlı olan bilgiyi kullanırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (A)).

2. Adli psikologlar, sundukları psikolojik hizmetlerde elde ettikleri bilginin tüm kaynaklarını ayrıntılı olarak belirtirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (E)).

3. Adli psikologlar, mahkemede uzmanlık rollerinin; gerçeğe karar verme, delilleri değerlendirme ve bunlara bir anlam verme, gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı olma olduğunun farkındadırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (F)). Adli psikologlar yargılama süreci içinde yer alan tüm kişileri (yargıç, savcı, avukat, sanık, mağdur, tanık) değerlendirerek yargılama hatalarının da önlenmesini sağlarlar.

4. Adli psikologlar, hizmet sunarken yararlandıkları tüm bilgileri her an ulaşılabilecek şekilde yazılı olarak saklarlar. Bu kayıtlar, genel klinik uygulamaların kayıtlarından daha ayrıntılıdır (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (B)). Kendi kayıtlarının ve belgelerinin ayrıntılarını ve niteliğini yasal sistemin diline ve işlemlerine uygun olarak düzenlerler.

5. Adli psikologlar adli psikolojik hizmetleri yasal sisteme uygun olarak verirler (Cornell, 1998). Adli psikologlar, vakanın yasal temsilcisi olmadığı durumlarda adli psikolojik hizmetleri sağlama öncesinde mahkemeyi/yargı sistemini bilgilendirmek için uygun girişimlerde bulunurlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (D)).

a. Adli psikologlar herhangi bir sanığın akıl sağlığının geliştirilmesi ve korunması için verilecek psikolojik hizmetin acilliği söz konusu ise ve bu hizmet verilmediği takdirde bireyin ve toplumun sağlığı için bir risk söz konusu ise, sanığa akıl sağlığı hizmetlerini sağlayabilirler. Sağladıkları acil hizmetler konusunda yasal sistemi ve sanığın yasal temsilcisini bilgilendirirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (D) (1)).

b. Acil akıl sağlığı hizmetlerini sağlayan adli psikologlar, vakaya ileri düzeydeki mesleki hizmetleri (Örn., terapötik hizmetler) sağlamaktan kaçınırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (D) (2)).

6. Adli psikologlar, üçüncü şahıslardan, önceki kayıtlardan veya başka kaynaklardan bilgi edinmek istediklerinde ya ilgili yasal tarafın onayını ya da adli değerlendirmeyi sürdüren mahkemenin iznini alırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (E)).

7. Adli psikologlar, kendi bulguları dışındaki söylentilerin ya da başkaları tarafından toplanmış bilgilerin etik açıdan bir yük getirdiğinin ve bu tür bilgilerden yararlandıklarında kendilerinin özel bir sorumluluk yüklediklerinin farkındadırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (F)). Adli psikologlar, söylentilerden ve bu tür bilgilerden yararlanmak zorunda kaldıklarında, neden bu bilgilerden yararlandıklarını ve bu bilgilerin kaynaklarını açıklamak zorundadırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (F) (1)).

8. Adli psikologlar, mesleki çalışmalarının yasal amacına uymayan, inceleme ve değerlendirme bilgilerini önermekten kaçınırlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (F) (2)).

9. Adli psikologlar, psikolojik değerlendirme için yeterli çalışma alanı ve zamanı olmadığı durumlarda, vakanın psikolojik özellikleri hakkında yazılı veya sözel bilgi vermekten kaçınırlar. Adli psikologlar, bu tür incelemeleri yapmak için her türlü çabayı

sarf ederler. Bu tür incelemelerin yapılması mümkün olmadığı zaman, kendi bulgularının, kanıtlarının ve tanıklıklarının geçerliliğini ve güvenilirliğini etkileyen sınırlılıkları ortaya koyarlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VI (H)).

Değerlendirme, Rapor Etme ve Tedavi

1. Adli psikologlar, eğitimini aldıkları değerlendirme ve veri toplama araçlarını kullanırlar. Kullandıkları araçların, kuramsal ve psikometrik açıdan yeterli, standardizasyonu yapılmış ve psikometrik özelliklerinin tanımlanmış olmasına dikkat ederler.

2. Adli psikologlar, seçtikleri değerlendirme aracının, örnekleme uygulanabilirliğini, psiko-yasal süreçlere uygunluğunu ve güncelliğini göz önünde bulundururlar. Değerlendirme aracını seçme gerekçelerini, hazırladıkları raporda açıklarlar.

3. Adli psikologlar, değerlendirme sürecinde değerlendirme sonuçlarını etkileyecek olası çelişkilerden, vakaya zarar verecek olası girişimlerden kaçınırlar.

4. Adli psikologlar değerlendirme sonuçlarını, psiko-yasal süreçlere uygun olarak, psikoloji kuramları ve bilimsel bulgular çerçevesinde açıklarlar (Cornell, 1998). Değerlendirmede, kişinin tutumu ve tepki tarzını göz önünde bulundururlar. Değerlendirme sonuçlarını etkilediğini düşündükleri gözlemlerini raporda belirtirler. Sonuçların güvenilirliği konusunda en ufak bir şüphe olduğunda değerlendirmeyi tekrarlarlar.

5. Adli psikologlar yasal süreçte görevlendirildikleri konu ve değerlendirmenin amacı ile ilgili tüm verileri eksiksiz biçimde rapor ederler (Ackerman, 1999; s.10). Ancak, rapor ettikleri bilgilerin yanlış kullanımını önleyecek tedbirleri de alırlar.

6. Adli psikologlar dayanaksız yordamalarda bulunmaktan (kişinin değerlendirme anında gösterdiği davranış biçiminin suç anında da geçerli olduğunu varsaymak, kişinin gelecekteki davranışları hakkında öngörülerde bulunmak vb.) kaçınırlar (Grisso,

ve Appelbaum, 1998).

7. Adli psikologlar, psikolojik değerlendirme sonuçlarının doğru anlaşılmasını sağlayacak girişimlerde bulunurlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (A) (1)).

8. Adli psikologlar değerlendirme sonuçlarını ve sonuçları dayandırdıkları temelleri anlaşılır bir dille açıklarlar (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (A) (2)).

9. Elde ettikleri bilgileri, verileri ve psikolojik değerlendirme sonuçlarını değerlendirebilecek, anlayabilecek mesleki ve kanuni yetkisi olan kişilere verirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (A) (2) (a)).

10. Adli psikologlar, tuttukları kayıtları ve ham veriyi yasal mercilere sunmak zorunda kaldıklarında ham verilerin uzman kişiler tarafından yorumlanması gerektiği hakkında yasal mercileri ve ilgili tarafları bilgilendirirler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (A) (2) (b)).

11. Adli psikologlar, kendi bulguları ve değerlendirme sonuçları ile ilgili diğer uzmanların bulgu ve sonuçları uyuşmadığında, kendi bulgularını ve sonuçlarını bilimsel bulgulara, kuramlara dayandırarak ve referans göstererek sergilerler (Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists, 1991; VII (B)).

12. Acil durumlar dışında sadece, ceza infaz kurumlarında görev alan adli psikologlar tedavi hizmeti verirler. Bu tedavi, kişinin suç işlemesine neden olan psikolojik etmenlerin saptanmasını, bunların ortadan kaldırılmasını ve cezaevinin bireyin psikolojisi üzerindeki olumsuz etkisinin en aza indirgenmesini amaçlar. Bu tedavi programları yeterli eğitimi almış adli psikologlar tarafından uygulanır.

13. Adli psikolojik tedavi hizmetinin dışında bir tedavi gereksinimi olduğunda adli psikolog kişiyi uygun hizmet alacağı kişi ya da kurumlara yönlendirir.

14. Adli psikologlar, tedavi hizmetlerine ilişkin bilgileri gizli tutarlar. Ancak, üçüncü bir kişi için bulgulara dayalı ciddi bir tehlike olması durumunda vakayı da bilgilendirerek bu bilgileri açıklarlar.

15. Adli psikologlar, tedavinin başarısız olması durumunda bunun nedenini araştırır ve kendinden kaynaklanan durumlarda tedaviden çekilir.

16. Adli psikologlar, tedavi ettiği kişiyle herhangi bir çıkar sağlayıcı ilişkiye girmez ve onları istismar edemez.

Başta da belirtildiği gibi çeşitli kaynaklardan oluşturulan ve bu çalışmada sunulan öneriler “Adli Psikologlar için Etik İlkelerin” ilk adımını oluşturmaktadır. Gelecek görüş ve eleştiriler, bu önerilerin yönerge haline dönüşmesini sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Ackerman, M. J. (1999). *Essentials of forensic psychological assessment*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Adalet Bakanlığı (1989). *Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu (CMUK) ve İlgili Mevzuat*. Ankara: Adalet Bakanlığı Yayınları Kanunlar Seri No: 67.
- American Psychological Association. (1992). Ethical principles of psychologists and code of conduct. *American Psychologists*, 47, 1597-1611.
- Arcaya, J. M. (2000). Role conflicts in coercive Assessments: Evaluation and recommendations. In D.N. Bersoff (Ed.), *Ethical conflicts in psychology* (pp.457-460). Washington: American Psychological Association.
- Committee on Ethical Guidelines for Forensic Psychologists (1991). Specialty Guidelines for Forensic Psychologists. *Law and Human Behavior*, 15, 655-666.
- Cornell, D. G. (2000). Role conflict in forensic clinical psychology: Reply to Arcaya. In D.N. Bersoff (Ed.), *Ethical conflicts in psychology*. (pp.461-463). Washington: American Psychological Association.
- Greenberg, S., & Shuman, D. (1999). Therapeutic versus forensic relationships. In M. J. Ackerman (Ed.), *Essentials of forensic psychological assessment* (p. 6). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Grisso, T., & Appelbaum, P. S. (2000). Is it unethical to offer predictions of future violence? In D.N. Bersoff (Ed.), *Ethical conflicts in psychology* (pp.466-473). Washington: American Psychological Association.

- Gudjonsson, G. H., & Howard, L. R. C. (1999). *Forensic Psychology, a guide to practice: Ethical and professional issues*. London: Routledge.
- Hess, A. K. (1999). Practicing principled forensic psychology: Legal, ethical, and moral considerations. In A.K. Hess, & I.B. Weiner (Eds.). *The handbook of forensic psychology* (pp. 673-699). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Ogloff, J. R. P., & Finkelman, D. (2000). Psychology and Law: An overview. In R. Roesch, S.D. Hart & J.R.P. Ogloff (Eds.). *Psychology and law: The state of the discipline* (pp.1-18). New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers).
- Wrightsman (2001). *Forensic Psychology*. Australia: Wardsworth
- Yenisey, F. (1993) *Uygulanan ve Olması Gereken Ceza Muhakemesi Hukuku: Hazırlık Soruşturması ve Polis* (Üçüncü Basım). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Yolaç, P., & Boyacığlu, G. (1994). Klinik psikoloji mesleği ve etik sorunlar: *Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi*, 2 (Ek 2), 52-57.